

ศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน

AN ANALYTICAL STUDY OF CONCEPTUAL METAPHORS IN MILINDAPANHA UNDER THE WAY OF COGNITIVE SEMANTICS

พระบวร ปวธมโม (มุลอาษา) *

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณ์ ในหนังสือมิลินทปัญหาตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ที่ปรากฏในหนังสือมิลินทปัญหาและการให้ความหมายอุปลักษณ์ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 โดยเก็บข้อมูลจากหนังสือมิลินทปัญหา ฉบับแปล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2536 ในงานฉลองพระชนมายุ 80 พรรษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ผลการวิจัยมีดังนี้

1. รูปภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ที่ปรากฏในหนังสือมิลินทปัญหา สามารถจัดตามความหมายของอุปลักษณ์เป็น 7 ประเภท ได้แก่ 1) อุปลักษณ์มนุษย์ 2) อุปลักษณ์พืช 3) อุปลักษณ์สัตว์ 4) อุปลักษณ์วัตถุ 5) อุปลักษณ์สิ่งก่อสร้าง 6) อุปลักษณ์อาการ 7) อุปลักษณ์ธรรมชาติ
2. ค้นหาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือมิลินทปัญหา นำไปสู่การถ้อยแถลงข้อมูลของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ และการให้ความหมายอุปลักษณ์ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในคัมภีร์มิลินทปัญหาตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาประเภทของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหา ตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน และเพื่อวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในคัมภีร์มิลินทปัญหาตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน ระเบียบวิธีที่ใช้ในการวิจัย

คำสำคัญ : อุปลักษณ์, มโนทัศน์, คัมภีร์

ABSTRACT

The Purposes this thesis were to analytical study of the metaphors. In the book of Milindapanha problems on the way of cognitive semantics. To study the conceptual metaphors that appear in the book of Milindapanha problems and providing a means by Metaphor Dictionary B.E. 2 5 5 4 by collecting data from

*นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

Milindapanha translation problems Mahamakutrajawittayalai College year B.E. 2536 in celebration of the 80 th Anniversary of Supreme Patriarch.

Findings of the study were as follows

1 . The forms of language in the book of Milindapanha problem can be divided with the meaning of the metaphor into seven categories: 1) Human metaphors 2) Plants metaphor 3) Animal metaphors 4) Objects metaphor 5) Buildings metaphor 6) Symptoms metaphor 7) Nature metaphor.

2 . The conceptual metaphors appearing in the book of Milindapanha problems led to the transferring conceptual metaphor and a giving it meaning according to the dictionary royal institute B.E. 2554.

Keywords: metaphor, concept, scripture

บทนำ

ศาสนาคือลัทธิความเชื่อที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งสามารถนำคำสอนไปประพฤติปฏิบัติตามกำลังสติปัญญาของตน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นศาสนาต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 หลักใหญ่ คือ ศาสดา คำสอน และสาวก ศาสดาคือผู้ก่อตั้งศาสนา และมีหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากการศึกษาโดยผ่านการทดลองปฏิบัติมาก่อน คำสอนคือความรู้ที่ศาสดาได้ถ่ายทอดแก่สาวก สาวกคือผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสดา มีหน้าที่รักษาและเผยแผ่คำสั่งสอนของศาสดาแก่ผู้อื่น ถึงแม้ว่าแต่ละศาสนาจะมีความเชื่อแตกต่างกัน แต่ศาสนาทุกศาสนาล้วนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต โดยมุ่งเน้นให้คนทุกคนเป็นคนดีและละความชั่ว

พุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่สอนให้คนมีคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ประการสำคัญชาวพุทธควรมีคุณสมบัติคือ ศีลธรรม เพราะศีลธรรมเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ หากขาดศีลธรรมสังคมนี้จะมีแต่ความเดือดร้อนดังจะเห็นได้ในสังคมปัจจุบัน คนส่วนมากในสังคมไทยมองว่าการรักษาศีลนั้นเป็นของยาก เพราะห้ามทำอย่างนั้นห้ามทำอย่างนี้ จนทำให้คนไทยรู้สึกอึดอัดและต่อต้านเจียบ หากเราจะให้ความหมายของคำว่า ศีล นั้นใหม่่ว่า ศีล คือนิยามของการทำความดีหรือความเย็น เมื่อฟังแล้วรู้สึกอยากจะรักษาและน้อมไปปฏิบัติ หากจะกล่าวถึงส่วนลึกของแก่นพระพุทธศาสนานั้น จะเน้นด้านการพ้นทุกข์ คือการศึกษาอริยสัจ 4 ประการ และปฏิบัติตามมรรค 8 ประการ เพื่อให้จิตใจสงบ เกิดสมาธิ เกิดปัญญา จนสามารถพัฒนาปัญญานั้นให้เป็นปัญญาแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์หรือบรรลุถึงพระนิพพานนั้นคือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนามีพระสาวกที่ทำหน้าที่สืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งหลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในยุคแรกนั้นสืบทอดผ่านการสังคายนาคือการสวดประกาศหรือเรียกว่ามุขปาฐะ ในยุคต่อมาการบันทึกคำสอนหรือที่เรียกว่า พระไตรปิฎก เป็นลายลักษณ์อักษร จึงมีการอธิบายความในพระไตรปิฎก เพื่อให้เกิดความเข้าใจในคำสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น

คนรุ่นหลัง โดยเรียบเรียงลำดับดังนี้ อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์ เป็นต้น พระภิกษุสงฆ์ผู้มีความรู้ความสามารถในพระไตรปิฎกได้อธิบายขยายความในพระไตรปิฎกไว้มากมาย เช่น วิสุทติมรรค วิมุตติมรรค มลีนทปัญหา มงคลทีปนี พุทธธรรม เป็นต้น

มลีนทปัญหา เป็นคัมภีร์เก่าแก่มียุ่ก่อนสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการยกย่องกันในนิยายเถรวาทสายกัณฐกสงฆ์ ฉบับเดิมเป็นการสนทนาระหว่างพระนาคเสนกับพระเจ้ามิลินท์กษัตริย์กรีกผู้ครองสาครนครในอินเดียเหนือ นักวิชาการเชื่อว่าปายาสีสูตรในทีฆนิกาย เป็นต้นแบบคัมภีร์มลีนทปัญหา ซึ่งมีลักษณะการถาม-ตอบ โดยท่านกุมารกัสสปได้ยกอุปมาโวหารมาหักล้าง วาทะของพระเจ้าปายาสี มีลักษณะเช่นเดียวกับพระนาคเสนตอบปัญหาพระเจ้ามิลินท์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 66)

มลีนทปัญหา เป็นวรรณกรรมทางด้านพระศาสนาอีกเล่มหนึ่งที่ได้เล่าเกี่ยวกับ พระนาคเสนและพระเจ้ามิลินท์ถกกันในเรื่องปัญหาธรรมะ ในวรรณกรรมเรื่องนี้ได้กล่าวถึงปัญหาที่มีคุณค่าทางด้านความคิดให้เห็นภาพและจินตนาการภาพไปตามได้ เพราะมีอุปมาโวหารคือการเปรียบเทียบให้เห็นภาพตามความเป็นจริงเพราะอย่างนี้จึงมีอย่างนี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อภิภูวณน์ โพธิ์सान ว่า วรรณกรรม เรื่อง มลีนทปัญหา เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าในประวัติศาสตร์วรรณคดีบาฬีทั้งในทางธรรมะและในทางวรรณกรรม โดยเฉพาะคำสนทนาถาม-ตอบ เป็นคำที่มีคุณค่ารู้จักกันดีของหมู่ชาวพุทธ โดยเฉพาะนักเทศน์ นักปาฐกถามากมายนิยมนำเอาคำพูด แนวคิด และลีลาการถาม-ตอบปัญหาแบบวิภาษวิธีของพระนาคเสนที่ปรากฏในคัมภีร์มลีนทปัญหาไปใช้ในการถาม-ตอบประเด็นปัญหาทางพุทธศาสนา มลีนทปัญหา เป็นการถาม – ตอบปัญหาระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน ซึ่งก่อนที่จะมีการถาม – ตอบปัญหา พระนาคเสนได้ทูลพระเจ้ามิลินท์เป็นข้อตกลงเบื้องต้นว่า ควรจะเจรจาด้วยบัณฑิตวาท ไม่ควรเจรจาด้วยราชาวาท การเจรจาด้วยบัณฑิตวาท คือเจรจาด้วยเหตุด้วยผล ส่วนราชาวาท คือการเจรจากันแบบกษัตริย์ ที่อาจใช้อารมณ์ความรู้สึกเป็นเครื่องตัดสิน (อภิภูวณน์ โพธิ์सान, 2549 : 91)

มลีนทปัญหาจึงเป็นคัมภีร์ที่ผู้แต่งได้ใช้ปัญญาความสามารถในการแต่ง โดยมีศิลปะวิธีนำเสนอในด้านภาษาที่มีความเกลี้ยงเกลา ไพเราะเพราะพริ้ง ถ้อยคำที่ใช้มีการเรียบเรียงให้ผสมกลมกลืนด้วยวิธีการใช้ถ้อยคำส่งสัมผัสต่อเนื่องกันคล้องจองกันไปอย่างสละสลวยคล้ายลักษณะคำประพันธ์แบบร้อยกรอง ใช้กวีโวหารในลักษณะต่างๆ เพื่อสร้างความสวยงามทางด้านภาษาและมีการอธิบายเปรียบเทียบหลักธรรมอันละเอียดสุขุมลุ่มลึกกับ สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมในคัมภีร์มลีนทปัญหามีโวหารเด่นมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นบทบรรยายหรือบทพรรณนา เป็นต้น มักมีโวหารเปรียบเทียบปรากฏอยู่เสมอ และการใช้ระดับของภาษาจะมีความแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของหลักธรรมข้อนั้นๆ ส่วนมากแล้วเนื้อหาหลักธรรมในคัมภีร์มลีนทปัญหามีความสุกสุ่มลุ่มลึกยากที่จะเข้าใจได้ง่าย จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้อ่านจะต้องตีความหมายของหลักธรรมให้รู้แจ้งตามระดับของภาษาที่ปรากฏด้วยสติปัญญา จึงจะทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจหลักธรรมข้อนั้นๆ ได้ดียิ่งขึ้น (พระมหาลิขิต คำหงษา, 2545 : 5)

คัมภีร์มิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ความคิด หรือ ไหวพริบปฏิภาณของพระเจ้ามิลินท์ และพระนาคเสน เป็นปกรณ์สำคัญและมีชื่อเสียงมากปกรณ์หนึ่งในพระพุทธศาสนา แสดงอธิบายธรรมด้วยวิธีอุปมา-อุปไมย มีข้อสาธกที่ยากด้วยภาษาธรรมแต่สามารถยกข้อที่เห็นว่ายากให้เห็นชัดได้ด้วยอุปมานานัปการเป็นภาษารูปธรรม ยุติด้วยหลักฐานเหตุผลปฏิภาณและภาษาอันไพจิตร เป็นที่นับถือยกย่องของบัณฑิตทั้งหลายทุกกาลสมัย จึงเป็นคัมภีร์ที่มีความโดดเด่นทั้งทักษะทางภาษาและทักษะความคิด ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์จะได้ศึกษาทักษะทางภาษากับความคิด เพื่อต่อการเรียนรู้กระบวนการปุจฉา – วิสัชนา ในคัมภีร์มิลินทปัญหานี้มีรูปแบบการใช้ภาษาที่โดดเด่นหลายๆ ด้านทั้งที่เป็นภาษารูปธรรม ภาษานามธรรม และภาษาอภิปรัชญา อันประกอบด้วยแนวคิดทางปรัชญา และแรงบันดาลใจที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจในเรื่องมิลินทปัญหานี้คือ ข้าพเจ้าเองมีความประทับใจตั้งแต่อ่านบทบุพพโยคกถา คือว่าด้วยบุพพกุศลของท่านทั้งสอง คือ พระนาคเสนกับพระเจ้ามิลินท์ จับใจความย่อได้ว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าชื่อว่า กัสสปะ ทั้งสองท่านเคยเป็นศิษย์เป็นอาจารย์กันมาก่อน พระนาคเสนเป็นอาจารย์ ส่วนพระเจ้ามิลินท์เป็นสามเณร ในกาลครั้งหนึ่งพระอาจารย์ไปกวาดใบไม้ที่วิหารแล้วบอกสามเณรเก็บใบไม้ไปทิ้ง แต่สามเณรทำเป็นไม่ได้ยิน พระอาจารย์จึงทำโทษสามเณรด้วยด้ามไม้กวาด สามเณรรู้ว่าให้วิ่งไปเก็บใบไม้โดยเร็ว หลังจากนั้นสามเณรรูปนี้ไปสงน้ำในแม่น้ำสายหนึ่ง และตนได้เห็นคลื่นลูกกระลอกน้ำที่กระทบชายฝั่ง ตนจึงอธิฐานจิตว่า ด้วยบุญที่ข้าพเจ้าได้กระทำตามคำสั่งของพระอาจารย์นี้ ขอให้ข้าพเจ้ามีปัญญาในธรรมไม่รู้ล้นรู้สุด ดุจคลื่นน้ำที่เข้ากระทบชายฝั่ง และในขณะเดียวกันพระอาจารย์กำลังจะมาสรงน้ำตรงแม่น้ำสายนั้น และได้รู้วาระจิตของสามเณรรูปนั้น และตนจึงตั้งอธิฐานว่า ด้วยบุญที่ข้าพเจ้าได้กระทำ จากการกวาดใบไม้ในวิหาร ขอให้ข้าพเจ้ามีปัญญาในการตอบธรรมตอบปัญหาที่สามเณรนี้ถามอย่างไม่รู้ล้นรู้จบ ดุจตั้งชายฝั่งมหาปฐพีที่หยุดคลื่นระลอกน้ำ จนถึงสมัยของพระพุทธเจ้าชื่อว่า โคตรมะ ทั้งสองท่านได้เกิดมาเป็นพระนาคเสนและพระเจ้ามิลินท์ดังที่อธิฐานเอาไว้ และในเรื่องมิลินทปัญหานี้มีการปุจฉา-วิสัชนาธรรมด้วยการยกอุปมาสาธกในการอธิบายธรรม ดังนั้นจึงมีค่าที่เป็นอุปลักษณะต่างๆ มากหลาย ด้วยเหตุดังนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาอุปลักษณะในคัมภีร์มิลินทปัญหาตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน ฉบับแปล มหามกุฏราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2536 เพื่อศึกษาคุณค่าทางภาษากับความคิดในวรรณกรรมพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัยและจรรโลงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประเภทของอุปลักษณะเชิงมนทัศน์ ที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหา ตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน
2. เพื่อวิเคราะห์อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจำกัดขอบเขตของการวิจัยอยู่เฉพาะในคัมภีร์มิลินทปัญหา ฉบับแปล มหามกุฏราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2536 เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกใช้คัมภีร์มิลินทปัญหาคือฉบับแปลมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2536 เป็นหลัก เพราะเป็นฉบับหลวงในรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีคำพูดสำนวนเสมอต้นเสมอปลาย มีการจัดพิมพ์ใน พ.ศ. 2536 ในงานฉลองพระชนมายุ 80 พรรษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ส่วนหนังสือมิลินทปัญหาเล่มอื่น ผู้วิจัยจะใช้ประกอบเป็นคู่มือเท่านั้นในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีการศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณ์ ตามแนววรรณศาสตร์ ปรัชญา โดยมุ่งเน้นอุปลักษณ์ที่สะท้อนความคิด หรือรูปภาพอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน

ขั้นตอนการเตรียมตัว

1. สถานที่

- (1) หอสมุดแห่งชาติ
- (2) หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (3) หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- (4) หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับอุปลักษณ์ต่างๆ จากงานวิจัยในเว็บไซต์ ฐานข้อมูลงานวิจัย (Thailis) สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้ข้อมูลที่เป็นแนวทางในการทำงานวิจัย ดังนี้

- (1) พระมหาธิติ อนุภทโท ได้ศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณ์ในหนังสือพระปฐมโพธิตามแนวภาษาศาสตร์ปรัชญา
- (2) จิตติมา จารยะพันธ์ ได้ศึกษาอุปลักษณ์สงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ไทยตามแนวคิดแบบมานอรรถศาสตร์
- (3) ศุภชัย ต๊ะวิชัย ได้ศึกษาเรื่องอุปลักษณ์มโนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย
- (4) สีนีนากู วัฒนสุข ได้ศึกษาอุปลักษณ์แสดงอารมณ์รักในเพลงไทยสากลสำหรับวัยรุ่นไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2542 – 2546
- (5) พระมหาสิทธิคำ หงษา ได้ศึกษาศิลปะการใช้ภาษาในมิลินทปัญหา
- (6) พระมหาวิสิทธิ์ ปญญาวฑฒโน วิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอุปมาอุปไมยในมิลินทปัญหา

ผู้วิจัยได้ค้นหาแนวทางในการค้นคว้าอุปลักษณ์ และค้นพบว่า แต่ละท่านได้พูดอุปลักษณ์เป็นประเภทต่าง ๆ กัน แบ่งเป็นชนิดๆ อย่างชัดเจน จึงทำให้มองเห็นภาพรวมของอุปลักษณ์ประเภทต่างๆ ได้ง่ายดาย ดังนั้นทางผู้วิจัยมีวิธีการดึงข้อมูลจากหนังสือมิลินทปัญหาและได้วิธีการในการปฏิบัติดังหัวข้อต่อไป

2. ขั้นตอนการรวบรวมและเก็บข้อมูล

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

- (1) อุปลักษณะมนุษย์
- (2) อุปลักษณะพืช
- (3) อุปลักษณะสัตว์
- (4) อุปลักษณะวัตถุ
- (5) อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง
- (6) อุปลักษณะอาการ
- (7) อุปลักษณะธรรมชาติ

หลังจากที่จัดอุปลักษณะเป็นประเภทแล้ว ก็เข้าสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์ การวิเคราะห์นั้น จะมีการจัดอุปลักษณะตามประเภทต่างๆ แล้วนำอุปลักษณะมาวิเคราะห์

3. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลอุปลักษณะในหนังสือมีลทินปัญหาที่ต้องการวิเคราะห์แล้ว นำข้อมูลเหล่านี้ แยกประเภทอุปลักษณะต่างๆตามขั้นตอนใน 3.2 และให้ความหมายของอุปลักษณะตามหนังสือ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 แล้วจึงทำการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. อุปลักษณะมนุษย์

มนุษย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 879) หมายถึง “สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล, สัตว์ที่มีจิตใจสูง”

อุปลักษณะมนุษย์ หมายถึง การนำรูปภาพ ได้แก่ คำหรือข้อความที่มีความหมายอ้างถึงมนุษย์ ที่เป็นสิ่งมีชีวิตมีความสามารถเข้าใจได้ด้วยตัวเอง สืบพันธุ์ ขยายพันธุ์ได้ มีกลไกของการดำรงชีวิตในเงื่อนไขเดียวกันที่เป็นไปตามธรรมชาติ และหมายถึงรวมถึงส่วนประกอบของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น สรรพสิ่งเหล่านั้นมีกลไกของการดำรงชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติร่วมกันคือ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาใช้กล่าวเปรียบเทียบในหนังสือมีลทินปัญหา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(1) พระนาคเสนถวายพระพรว่า มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชมารดาเปรียบปานคุณนาย ประตู่ของบรมกษัตริราชถ้าเห็นผู้ใดประหลาดเข้าไปสู่ประตูพระราชวังนั้น ก็ห้ามเสียมิให้เข้าไป ผู้ใดที่เป็นอุปการแก่บรมกษัตริย์เจ้า คือ ข้าเฝ้าผู้ใหญ่ผู้น้อยนั้นก็ปล่อยให้เข้าไปสู่พระราชฐาน นายประตู่เฝ้าพระทวารกำจัดเสียซึ่งคนอันใจข้าเฝ้า ถือเอาแต่ที่ข้าเฝ้าให้เข้าไปสู่พระราชฐานนั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 : 59)

ในตัวอย่างนี้จะพบอุปลักษณะเชิงมนทัศน์คำว่า นายประตู่ ซึ่งในบริบทนี้พระเจ้ามีลทินทถามพระนาคเสนเรื่องสติมีลักษณะเช่นไร พระนาคเสนจึงยกอุปมาเหมือนคนที่คอยเฝ้าประตูเมืองของพระราชาคอยสอดส่องดูคนเข้าออกเมืองอยู่ตลอดเวลา

คำว่า “นายประตู่”(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 950) หมายถึง บุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เฝ้าดูแลประตูเมืองคอย สอดส่อง จับจ้อง คุ่มครอง หรือหมายถึง “ยาม” ในปัจจุบัน ยาม หมายถึง ผู้ที่อยู่เฝ้าสถานที่หรือระวังเหตุการณ์เรียกว่า “อยู่ยาม” หรือ “เฝ้ายาม”

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาพที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบเทียบ “นายประตู่” ที่คอยเฝ้ารักษาความปลอดภัยของเมือง เหมือนกับ “สติ” สติคือความระลึกได้หมายรู้

ในการกระทำสิ่งใดๆเพื่อไม่ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ไม่ประมาทในการเฝ้าดูทวารทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราให้ปราศจากกิเลสได้ตลอดเวลาที่มีสติ

2. อุปลักษณสัตว์

สัตว์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 1205) หมายถึง สิ่งมีชีวิตซึ่ง แตกต่างไปจากพรรณไม้ ส่วนมากมีความรู้สึกและเคลื่อนไหวย้ายที่ไปได้เอง, ความหมายที่ใช้กันเป็นสามัญหมายถึงสัตว์ที่ไม่ใช่คน, เจริญฉาน

(2) พระนาคเสนจึงถวายพระพรอุปมาว่า มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชาสมภาร ผู้ประเสริฐในสงคราญ เปรียบปานดุษฎีแพะสองตัวชนกัน แพะตัวหนึ่งนั้นได้แก่จักขุ แพะตัวหนึ่งนั้นได้แก่รูป สันนิบาตแห่งแพะทั้งสองชนกัน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 : 101)

ในตัวอย่างนี้จะพบอุปลักษณเชิงมโนทัศน์คำว่า “แพะ” ซึ่งในบริบทนี้ พระเจ้ามีลินท์ถามปัญหาพระนาคเสนว่า ผัสสะเกิดขึ้นที่ใด เวทนาเกิดขึ้นที่นั่นหรือพระคุณเจ้า พระนาคเสนได้แก้ปัญหาถวายพระเจ้ามีลินท์ว่า เปรียบเสมือน การกระทบชนกันของแกะทั้งสองตัว ฉันท ฉันทนั้น

คำว่า “แพะ”(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 851) หมายถึง น.สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในสกุล Capra วงศ์ Bovidae เป็นสัตว์เคี้ยวเอื้องกับคู่ขนาดกลาง ขนลำตัวหลายสีดำ ขาย หรือน้ำตาล มีเขา 1 คู่ ตัวผู้มีเคราหางสั้น มีความอดทน แข็งแรง และทนทานต่อโรคได้ดีกว่าสัตว์กับคู่อื่นๆ

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบเทียบ “แพะ” สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เหมือนกับ แพะตัวแรกเป็น “ผัสสะ” แพะตัวที่สองเป็น “เวทนา” เมื่อแพะตัวแรกไปชนกับแพะตัวที่สองก็จะเกิดเวทนาขึ้น เหมือนในพระไตรปิฎก เล่ม 35 พระอภิธรรมปิฎกเล่มที่ 2 วิภังคปกรณ์ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/286/161-165) ที่ว่า สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามรูปเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย

สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย

ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ฉันท ฉันทนั้น

3. อุปลักษณพืช

พืช (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 840) หมายถึง สิ่งมีชีวิตที่โดยทั่วไปสร้างอาหารเองโดยการสังเคราะห์แสง “เมล็ดพันธุ์ไม้” สิ่งที่จะเป็นพันธุ์ต่อไป,พรรณไม้ที่งอกอยู่ตามที่ต่างๆ พืชพันธุ์ที่ใช้ อาจกล่าวได้ว่า พืชเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่ง มีการหายใจ มีการเจริญเติบโต แต่ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ ไม่มีอวัยวะรับความรู้สึก ซึ่งแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตประเภทมนุษย์และสัตว์

อุปลักษณพีช หมายถึง การนำรูปภาษา ได้แก่ คำหรือข้อความที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับพีชในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งมาใช้กล่าวเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 : 50)

(3) พระนาคนเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า โยนิโสมนสิการนั้น อุตสาหลกขโณ มีลักษณะให้อุตสาหะมีพยายามความเพียรประการ 1 คณหลกขโณ มีลักษณะจะถือเอาให้ได้ เหมือนกับสัตว์เป็นต้นว่า แพะลาโคมหิงสา ถึงจะผูกไว้ก็คงจะเดินไปกินหญ้านั้นประการ 1 ขอถวายพระพร

คำว่า “หญ้านั้น” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 1280)

คำว่า “หญ้านั้น” หมายถึง มีความหมายในตามพจนานุกรมเป็นคำ น.ชื่อเรียกไม้ล้มลุกหลายชนิด

ในตัวอย่างนี้จะพบอุปลักษณเชิงมนโห้ศน์คำว่า “หญ้านั้น” ในบริบทนี้พระเจ้ามิลินท์ได้ถามเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการ มีลักษณะเป็นเช่นไร ส่วนทางพระนาคนเสนได้วิสันนาถวายว่า เปรียบเสมือนแพะลาโคมหิงสาที่พยายามเดินไปกินหญ้า

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบเทียบ “หญ้านั้น” คือลักษณะที่จะถือเอา เปรียบได้เป็นสองกรณีคือ 1 การถือเอาสิ่งที่ดี 2 การถือเอาลักษณะในทางที่ไม่ดี ในข้อนี้จะถือเอาในลักษณะของ แพะลาโคมหิงสา ถึงจะผูกไว้ก็คงจะเดินไปกินหญ้า จากรูปของภาษาแล้วเหมือนกับ “ความอยาก” ภาษาบาลีเรียกว่า “กิเลส” กิเลส หมายถึง สิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง เพราะหญ้านั้นเป็นมนโห้ศน์ของกิเลส กิเลสคือโลก โกรธ หลง ที่ผูกใจมนุษย์อยู่ไม่ให้เดินไปไหนได้ ดังนั้นหญ้านั้นจึงเป็นตัวแทนของความอยากที่ทำให้ติดหลงอยู่ในรสชาติของกิเลส

4. อุปลักษณวัตถุ

วัตถุ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 1104) หมายถึง สิ่งของ

อุปลักษณวัตถุ คือ รูปภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึง วัตถุ สิ่งของ สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เครื่องจักรกล เครื่องยนต์ เครื่องไฟฟ้า ฯลฯ เป็นต้น ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึง สิ่งของเครื่องใช้ทั่วไปที่สามารถจับต้องได้โดยการสัมผัส ซึ่งอาจจะมีความแตกต่างกันไป แต่ผู้ใช้สามารถหยิบเคลื่อนที่สิ่งของ หรือวัตถุนั้นๆ ได้ มาเปรียบเทียบในหนังสือมิลินทปัญหา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(4) พระนาคนเสนก็ถวายพระพรอุปมาว่า มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐยังมีมโหสิวรรย เปรียบปานคจบุรุษผู้หนึ่งนั้นจุดประทีปคันและเทียนส่องเข้าไปในห้องเรือนอันมีตมนอนธการ ก็ชัชวาลสว่างกระจ่างแจ้งแลเห็นรูปต่างๆ เป็นต้นว่า ถ้วยโอโถจานพานภาชนะอันตั้งเรียงเคียงกัน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 : หน้า 61-62)

ในตัวอย่างนี้จะพบอุปลักษณเชิงมนโห้ศน์คำว่า “ประทีป” ในบริบทนี้ พระเจ้ามิลินท์ได้พิจารณาว่า ลักษณะของปัญหา มีลักษณะอย่างไร พระนาคนเสนได้วิสันนาไปว่า เปรียบเสมือน บุรุษผู้หนึ่งนั้นจุดประทีปคันและเทียนส่องเข้าไปในห้องเรือนอันมีตม

คำว่า “ประทีป” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 707) หมายถึง ไฟที่มีเปลวสว่าง (หมายถึงเอาตะเกียงไฟเทียน เป็นต้น

จากตัวอย่างนี้จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบเทียบ “ประทีป” หมายถึง ปัญญา ความรอบรู้ในกองสังขาร เมื่อบังเกิดกับผู้ที่มีจิตใจฟุ้งไฝในการประกอบความเพียรก็จะสามารถมองเห็นสัจธรรม คือความจริงแห่งธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเปรียบเสมือนกับ ประทีปที่สองเข้าไปในห้องเรือนอันมืดมน ทำให้เห็นแจ้งแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

5. อุปลักษณฺสิ่งก่อสร้าง

สิ่งก่อสร้าง”(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 1231) หมายถึง “อาคารบ้านเรือนเป็นต้น ที่สร้างโดยใช้อิฐและปูนเป็นส่วนใหญ่”

อุปลักษณฺสิ่งก่อสร้าง คือ รูปภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึงสิ่งก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็นอาคาร บ้านเรือน หรือส่วนประกอบของตัวสิ่งก่อสร้าง เช่น กำแพง ประตู หลังคา หน้าต่าง ฯลฯ ตลอดจน แห่หลัง ตำแหน่ง ที่ตั้ง ของสถานที่ที่ก่อสร้างปรากฏ มาใช้กล่าวเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 : 57)

(5) พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า มหาราช ดูกรบพิตรพระราชาสมภาร เปรียบปานเหมือนเรือนอันเก่าชำรุดทรุดเซ อันจะล้มไป เขาจึงเอาไม้เข้าค้ำจุนไว้ มิให้เรือนเก่าดินเสาคานนั้นล้มลง ช่วยปะทะปะทั้งค้ำจุนไว้

ในตัวอย่างนี้ จะพบอุปลักษณฺเชิงมนทัศน์คำว่า “เรือน” ในบริบทนี้ พระเจ้ามิลินทได้ปุจฉาถามว่า วิริยะมีลักษณะเช่นไร พระนาคเสนได้วิสัชนาถวายว่า เปรียบเสมือน เรือนที่ถูกค้ำจุนด้วยไม้

คำว่า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 1021) “เรือน” หมายถึง สิ่งปลูกสร้างที่ยกพื้นและกันฝน มีหลังคาคลุมสำหรับเป็นที่อยู่

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบเทียบ “เรือน” กุศลธรรม ที่มีไม้ค้ำคือ “วิริยะ” คอยค้ำจุนไม่ให้เสื่อมจากธรรมอันเป็นกุศล เพราะเรือนจะล้มได้ถ้าหากไม่มีวิริยะ คือความเพียรเป็นเครื่องประคับประคองเรือนเอาไว้ ฉันทะ ฉันทะ ฉันทะ

6. อุปลักษณฺอาการ

อาการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 1401) หมายถึง “สภาพที่เป็นอยู่หรือที่เป็นไป เช่น อาการซึมเศร้า; กิริยาท่าทาง เช่น อาการตื่นเต้น; ความรู้สึก สิ่งปรากฏ หรือภาวะผิดปกติของร่างกาย เช่น อาการเจ็บคอ

อุปลักษณฺอาการในงานวิจัยนี้ แบ่งอาการออกเป็น อาการของสิ่งมีชีวิตกับอาการของสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งสิ่งมีชีวิตในที่นี้อาจเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือพืช ส่วนสิ่งไม่มีชีวิตพบอาการของวัตถุเท่านั้น โดยเป็นรูปภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึงกิริยาอาการ การกระทำ คุณลักษณะต่างๆ ตลอดจนเหตุการณ์ที่เป็นผลมาจากการกระทำ เช่น การดีใจ เชิญชวน อ้อนค้อม เป็นต้น มาใช้เปรียบเทียบ ดังนี้

(6) ชาวนานั้นเขาเอาเท้าเหยียบต้นข้าวไว้มิให้ขยาย มือซ้ายห้วงเอารวงข้าวนั้นมา มือขวาจับเกี่ยวเกี่ยวกระซกให้รวงข้าวขาดติดมือเบื้องซ้าย ชาวนาทั้งหลายเขากระทำอย่างนี้ โยมารู้อยู่

ในตัวอย่างนี้ จะพบอุปสรรคเชิงมนทัศน์คำว่า “เกี่ยว” ในบริบทนี้ ในบริบทนี้พระเจ้ามิลินท์ได้ถามเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการ มีลักษณะเป็นเช่นไร ส่วนทางพระนาคเสนได้วิสัชนาถวายว่า เปรียบเสมือน การเกี่ยวข้าวของชาวนา ที่มีหนึ่งจับรวงข้าว อีกมือหนึ่งก็จับเกี่ยวรวงข้าวให้ขาด คือ มีลักษณะถือเอา

คำว่า “เกี่ยว” มีความหมายในตามพจนานุกรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 150) หมายถึง อาการที่สิ่งงอเป็นขอเกาะติดหรือเหนียวไว้ เช่น ทอดสมอให้เกี่ยวแ่งหินไว้, เอาของที่มีลักษณะเช่นนั้นเกาะติดหรือเหนียวไว้ เช่น เอาขอเกี่ยว, ติดต่อผูกพันแต่ละต้อง, ยุ่งเกี่ยว

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบเทียบ “เกี่ยว” หมายถึง การใช้ปัญญาในการตัดกิเลสคือ สิ่งที่ทำให้จิตใจมนุษย์เราให้ติดพันอยู่ในโลกนี้ ทำให้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ กิเลสหรืออกุศลที่ว่า มี โลก โกรธ หลง เป็นต้น หากใช้ปัญญาในการตัดด้วยการพิจารณาโดยแยบคายแล้วก็จะสามารถตัดกิเลสที่เข้ามาเกี่ยวพันได้อย่างมีเหตุมีผล ด้วยกำลังของปัญญา

7. อุปสรรคธรรมชาติ

ธรรมชาติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 597) หมายถึง “สิ่งที่เกิดมีและเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้นๆ, ภาพภูมิประเทศที่เป็นไปเองโดยมิได้ปรุงแต่ง เช่น สัตว์ธรรมชาติ”

อุปสรรคธรรมชาติ หมายถึง อุปสรรคที่เกิดจากการนำคำ หรือข้อความที่มีความหมายประจำรูปภาษาหรือความหมายซึ่งจัดอยู่ในวงความหมายของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสรรพสิ่งใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นและเป็นอย่างตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ ไม่ได้สร้างขึ้นมา และหมายรวมถึงสภาพภูมิอากาศหรือปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่ได้เกิดจากการสร้างหรือการกระทำของสิ่งอื่นใด ไปใช้เปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 : 55)

(7) พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า มหาราช ดุรานุบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดังสมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชอันยกพลจตุรงคนิกรลีลาศไปสู่ประเทศแห่งหนึ่ง จึงข้ามแม่น้ำน้อยนั้นไปด้วยพลหัตถิ์ข้ามมา ปรากฏพลบจทรเดินลาลอง ตกว่าท้องน้ำนั้นก็ชุ่มม้วนนักหนา พอสมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชนั้นอยากจะเสวยอุทกทั้งเป็นกำลัง จึงมีพระราชโองการสั่งให้ตักเอาอุทกทั้งอันชุ่มม้วน ขาวพนักงานกลัวพระราชอาญา จึงตักอุทกทั้งชุ่มนั้นมาใส่ในพระเต้าแก้ว แล้วน้ำนั้นก็ผ่องใสในทันที จึงเอาน้ำในพระเต้าแก้วมณีถวายในทันใดนั้น ความนี้ฉันทใด สัมปสาทลักษณสัทธานี้ อุปมาดุจพระเต้ามณีกำจัดเสียซึ่งเปือกตมอันชุ่มม้วน

ในตัวอย่างนี้ จะพบอุปสรรคเชิงมนทัศน์คำว่า “เปือกตม” ในบริบทนี้ พระเจ้ามิลินท์พิจารณาว่า ศรัทธามีลักษณะที่ประการ พระนาคเสนเจ้าได้วิสัชนาว่า มีอยู่ 2 ประการคือ มีลักษณะผ่องใส 1 มีลักษณะแล่นไป

คำว่า “เปือกตม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 761) หมายถึง “เลนตมที่ละเอียด”

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบเทียบ “เปือกตม” มีลักษณะเคลื่อนสิ่งที่ใสสะอาดให้มัวหมอง เช่นว่าทำน้ำที่ใสให้ขุ่นเปรียบเสมือนกับ นิวรรณธรรม นิวรรณธรรม คือ อกุศลธรรมที่กลุ้มรุมขัดขวางจิตไม่ให้ดำเนินไปในทางสงบ นิวรรณธรรม 5 มี กามฉันทนิวรรณ เป็นเบื้องต้น ซึ่งเป็นเครื่องปกปิดใจไม่ได้ถึงความสงบได้เหมือนเปือกตมที่ทำให้ น้ำขุ่น ฉันทใด ฉันทนั้น

4 ขั้นตอนการนำเสนอผลการศึกษา

4.1 วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิเคราะห์ที่มานำเสนอ

4.2 อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมอุปลักษณะที่ปรากฏในหนังสือมีลทินปัญหา และได้จัดหมวดหมู่ อุปลักษณะที่ได้ถูกกล่าวถึงคือ ถูกนำมาใช้เป็นอุปลักษณะในการสื่อความหมายขยายความเข้าใจให้มาก เพื่อความสะดวกในการค้นหาอุปลักษณะที่ต้องการ และบอกคุณลักษณะของอุปลักษณะที่นำมาเปรียบเทียบว่า มีลักษณะเช่นไร สื่อให้เห็นว่า ปราชญ์ในยุคนั้นที่นำอุปลักษณะมาเปรียบนั้นมีความชำนาญฉลาดการย่นัก ในการที่จะนำสิ่งหนึ่งมาเปรียบคล้ายกับสิ่งๆหนึ่ง เพื่อสะดวกสำหรับบุคคลที่ไม่เข้าใจในอุปลักษณะ จึงได้มีการเปรียบเทียบให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น อุปลักษณะที่ผู้วิจัยได้นำมาจัดหมวดหมู่ใหม่นั้นมีดังนี้

(1) พระพุทธเจ้า

1) **พระพุทธเจ้า** ได้แก่ บุรุษ, หมอ, บิดา, แพทย์, กษัตริย์, จักรพรรดิราช, สตรี, อาจารย์, นายช่าง, ปทุมชาติแลกมุต, ช่าง, แก้วมณี, ของ, อาหาร, สะดือทะเล, มหาสมุทร, เปลวอัคคีกองเพลิง, ลม, มหาปฐพี, แผ่นดิน, แผ่นพสุธา, ฝน

2) **เจ้าชายสิทธัตถะ** ได้แก่ บุรุษ, กองเพลิง

(2) กรรม

ได้แก่ บุรุษ, คน, มะม่วง, หวาน, งอก, ทำลาย, ขุด, ไฟ, ก้อนดิน

(3) กุศลธรรมและหลักธรรม

กุศลธรรมและอกุศลธรรม แบ่งออกเป็น 3 คือ ธรรมที่เป็นกุศล1 ธรรมไม่ใช่กุศล1 เป็นทั้งกุศลและอกุศล1

กุศลธรรม

1) **สติ** ได้แก่ นายประตุ, นาวา

2) **พระสัทธรรม** ได้แก่ กองเพลิง, สระใหญ่

3) **พระธรรม** ได้แก่ พืช, ตำรา, ทรัพย์, ยา, โอสถ, ยุงฉาง, อาหาร, ตลาดยาตบพิขุ น้ำฝน, อุทกังสระใหญ่, คงคา

4) **กุศล** ได้แก่ ข้าว, ข้าวสาลี, เรือน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย, ลอย, มหาเมฆ

5) **ศีล** ได้แก่ พืช 5 ประการ, ดอกไม้, ตลาดขายของหอม, ตลาดแก้ว

- 6) อิทธิบาท4 ได้แก่ ม้า
 - 7) ธรรมาภิสมัย ได้แก่ คชสาร, พระเมรุมาช, มหาปฐพี, โลก
 - 8) รุดงคธรรม ได้แก่ ราชสมบัติ
 - 9) ธัมมวิจัยสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ดาบ, ฝัก
 - 10) โพธิปักขิยธรรม 37 ได้แก่ ตลาดยารักษาโรค
 - 11) กายคตาสติ ได้แก่ ตลาดน้ำอมฤต
 - 12) สัมมาปฏิบัติ ได้แก่ ยิงธนู, น้ำอมฤต
 - 12) นวักศัตถุศาสนา ได้แก่ ตลาดเบ็ดเสร็จ
 - 13) ปุราณมรรค ได้แก่ บุตร, แก้วมณี, ทรัพย์
 - 15) อสุภสังขยา ได้แก่ ตลาดดอกไม้
 - 16) นิเวศธรรม ได้แก่ เปือกตม
 - 17) ปาฏิโมกข์ ได้แก่ ทรัพย์, ชัตติยมายา
 - 18) ผลวิเศษ, อริยผล ได้แก่ ตลาดผลไม้, ใหญ่, มหาสมุทร
 - 19) ฌาน ได้แก่ ลากสักการะ, ร้อง
 - 20) ญาณ ได้แก่ ทรัพย์
 - 21) ทาน ได้แก่ ของ, หม้อข้าว, สุรามั่งสะและโภชนาหาร
 - 22) ความเพียร ได้แก่ ข้าราชการ, กำแพง, รถ, ชุด, ทำนา, ชัด, ตก, ไปไหนไหน
 - 23) ความเบื่อหน่าย ได้แก่ เหล็กหลาว, เลอะ, ไม้, พื้นปฐพี
 - 24) ความสุข ได้แก่ อุทก, ข้าวสาลี
 - 25) การตั้งสัจจอธิษฐาน ได้แก่ อุทก
- อกุศลกรรม
- 1) อกุศล ได้แก่ ข้าวละมาน, ยาพิษ, ก้อนศิลา, หยาดน้ำ
 - 2) อวิชฌา ได้แก่ ช่างหม้อ, แวนมณี, กระจก
 - 3) กิเลส ได้แก่ ข้าศึก, โรค, หยาดคายแข่งกระด้าง, พยาธิ, เศร้าหมอง, ไม้
 - 4) ทุกข์ ได้แก่ ข้าศึก, ศัตรู, ญั่ว, ภัย
 - 5) อาบัติ ได้แก่ ชนบท-ประเทศ
 - 6) ปาราชิก ได้แก่ บุรุษ, อสรพิษ, ยาพิษ, ขบตอด, ศิลา
 - 7) มิจฉาทิฎฐิ ได้แก่ ยาพิษ, ไฟ
 - 8) บาป ได้แก่ ตายขบตอด, ก้อนเหล็ก
 - 9) โลภะโทสะโมหะ(อกุศลมูล3) ได้แก่ กองเพลิง
 - 10) ผู้ลามก ได้แก่ บุคคล
- เป็นทั้งกุศลและอกุศล
- 1) บาปบุญ ได้แก่ ผลมะม่วง, ข้าวสาลี, อ้อย, ไฟ
 - 2) สัมมาปฏิบัติและมิจฉาปฏิบัติ ได้แก่ มะม่วง

(4) บรรพชิตและผู้ประพาศิธรรม

- 1) บรรพชิต ได้แก่ โยธา, แก้วมณี
- 2) โยคาวจร ได้แก่ วัชฎกั, บุรุษ, ศิษย์, คนพื่อน, ราชกุมาร, ดอกไม้, ช้าง
โภชนาหาร, ยาหอม, ราชรถ, ยาน, เรือน, บำเพ็ญกุศล, อุทกธารา, ดวงมณี
- 3) พระภิกษุ ได้แก่ กษัตริย์, คน, บุรุษ, ผู้รักษาธรรม, คนทาสลักษณะ, นักเลง
ธรรม, คนรักษาพระนคร, ราชบัณฑิต, ชาทบุตย์, มฤคชาติ, แก้วมณี, ร้านขายดอกไม้, ร้านขายของ
หอม, ร้านธรรม, ธรรมเศรษฐี, จันทน์แดง
- 4) พระสงฆ์ ได้แก่ บุตร
- 5) สาวก ได้แก่ คนไข้, บุคคล, ราชบุตร
- 6) ผู้ประพาศิธรรม ได้แก่ บุคคล, นานันดี, ศิลา
- 7) พระอรหันต์ ได้แก่ มหาชน, บุโรหิต, ยาม, มหาเมฆ, เขาสีเนรุ, ร้านขายดอกไม้
- 8) พระโสดาบัน ได้แก่ หมอ

(5) พระนาเคน

ได้แก่ ราชบุรุษ, บุรุษ, เพื่อน, หมอ, ผู้สดับ, โภชนาหาร, ที่พึ่งพา, น้ำ

(6) พระเจ้ามิลินท์

ได้แก่ บุรุษ, คน, พระภิกษุ, คนไข้, โค

(7) พระเทวทัต

ได้แก่ บุรุษ, ไข้, หนาม

(8) พระยามาร

ได้แก่ นายประตู่, บุคคล

(9) ลักษณะบุคคล มีคำว่า “ผู้, คน”

- 1) ผู้ ได้แก่ บุคคล, ชายผู้มีวาสนา, บ่าว, แพทย์, บุรุษ
- 2) คน ได้แก่ บุรุษ, หนอน, ญาติ

(10) บุคคลในวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดร

- 1) พระเวสสันดร ได้แก่ บุรุษ, บุคคล
- 2) กัณหา, ขาลี ได้แก่ ช้าง, นันโทปนันทนาคราช, แก้วมณี, มหาสมุทร, พระจันทร์
พระอาทิตย์, หิมวันตราชคีรี, ไฟ

(11) พระพุทธศาสนา ได้แก่ ท่านผู้ดี, แพทย์, ฤๅษี, สรร

(12) พระนิพพานและคุณแห่งพระนิพพาน

- 1) พระนิพพาน ได้แก่ ราชสมบัติ, รางวัล, พระนคร, สุข, ภูเขาหิมพานต์, ฝั่ง, ลม,
มหาสมุทร, อัคคี
- 2) คุณแห่งพระนิพพาน ได้แก่ ปทุมชาติ, มณีรัตน, ยาดับพิษงู, โภชนาหาร,
สัปปีชน, อุทกั, อากาศ, จันทน์แดง, ยอดคีรี,
- (13) การบรรพชาและคุณแห่งบรรพชา ได้แก่ แก้วมณี, คลื่น, เรือ

(14) สัตว์โลก แบ่งออกเป็น 2 คือ สัตว์ประเสริฐ1 สัตว์เดรัจฉาน1

สัตว์ประเสริฐ

- 1) มนุษย์ ได้แก่ ต้นไม้, พืช, มะม่วง
- 2) บุคคล ได้แก่ บุรุษ
- 3) ขรรวาส ได้แก่ บุรุษ, นายขมังธนู, คน, บุคคล
- 4) คฤหิสถ์ ได้แก่ ชาย
- 5) กุมาร ได้แก่ บุรุษ, หนอน, ประทีป
- 6) พ่อแม่ ได้แก่ ปฐพี
- 7) ชาวบ้าน ได้แก่ บุรุษ
- 8) ทายก ได้แก่ บุรุษ
- 9) ครรรภ์ ได้แก่ หีบ (สัตว์เกิดในครรภ์)

สรรพสัตว์

- 1) สรรพสัตว์ ได้แก่ ต้นไม้เส้นหญ้า, สัตว์

(15) ธาตุ

- 1) ธาตุ ได้แก่ ดิน, ลม
- 2) นามรูป ได้แก่ บุรุษ, ฝน
- 3) ภูเขา ได้แก่ มารดร-บิดา-ศิษย์-เพื่อน-อำมาตย์-เทวดา-พรหม, ราชสีห์, พยานาค
- 4) โลกธาตุ ได้แก่ บุรุษ, นาวา, บรรทุก
- 5) สังขาร ได้แก่ หม้อ-ไห-พิน, ไฟ, เงาม
- 6) แผ่นดิน ได้แก่ เกรียน, ข้าวสาร
- 7) กาย ได้แก่ รัง, แผ่นดิน, สิ้นธู, กองไฟ, กิ่งก้าน
- 8) น้ำ ได้แก่ กลอง

(16) ปัญญา ได้แก่ ประทีป, หม้อน้ำ, เกี้ยว, ยก, ส่อง, กิน, ลม, อุทกัณ, ธนู

(17) เวลา ได้แก่ ต้นไม้, ไขไก่, มะม่วง

(18) จิตใจ

- 1) จิต ได้แก่ มนุษย์, ต้นไม้ใหญ่, สกุนา, นก
- 2) ใจ ได้แก่ ที่ลุ่ม, ธรณี, เขาสินธุ

(19) สิ่งของ ได้แก่ หญ้า

(20) ไตรลักษณ์ (เกิด แก่ เจ็บ ตาย)

- 1) โรค ได้แก่ ฝน, หญ้าแห้ง-มูลฝอย
- 2) ตาย ได้แก่ ดับ, หล่น

(21) ภาพภูมิ

- 1) สวรรค์และพรหม ได้แก่ พราหมณ์-คฤหบดี-อำมาตย์, นกหัสติลิงค์
- 2) นรก ได้แก่ สัตว์, นางราชสีห์-นางเสือโคร่ง-นางเสือเหลือง, เนื้อสัตว์, สัตว์, น้ำ

บทสรุป

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า พระนาคนเสน ผู้เป็นปราชญ์แห่งการตอบปัญหาธรรมที่พระเจ้ามีลันทปจณาเพื่อให้แก่นั้น พระนาคนเสนเจ้า ได้มีโวหารปฏิบัติภาวนาในการแก้ไขปัญหานั้น โดยง่ายจากธรรมะหม้อใหญ่ให้กลายเป็นธรรมะหม้อเล็กๆ จากสิ่งที่ยากยิ่งให้เป็นสิ่งที่ง่ายยิ่ง จากสิ่งที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย จากสิ่งที่เห็นได้ยากก็ให้เห็นได้ง่าย เปรียบเหมือนหมอผู้รักษาคนตาบอดให้กลับมามองเห็นได้ เป็นสิ่งที่อนุเคราะห์เกื้อกูลกับมนุษย์ภายหลังที่ไม่เข้าใจธรรมะที่ยาก สามารถเข้าใจได้ง่ายยิ่ง เพราะสิ่งที่ท่านพระนาคนเสนวิไลชนานัน เป็นภาพให้เราได้จินตนาการเห็นตามได้ง่าย ยิ่งหากจะเปรียบเหมือนสุภาสิตไทยก็คงพูดได้ว่า “เหมือนปลอกกล้วยเข้าปากเสียอีก” ซึ่งในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่เป็นการเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดจินตภาพทางความคิด สามารถสรุปได้ 7 อุปลักษณะด้วยกันคือ อุปลักษณะมนุษย์ อุปลักษณะพืช อุปลักษณะสัตว์ อุปลักษณะวัตถุ อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง อุปลักษณะอาการ อุปลักษณะธรรมชาติ

นอกจากนี้อุปลักษณะทั้ง 7 ประเภทนี้ ยังสามารถถ้อยข้อมูลให้เห็นถึงการเปรียบเทียบเชิงมโนทัศน์ ดังจะเห็นได้จากข้างต้นของบทที่ 5 ว่า อุปลักษณะที่นำมาเปรียบนั้นสื่อถึงอะไรบ้าง แต่สิ่งที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดเห็นจะเป็นการเปรียบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับ กุศลและอกุศลเป็นส่วนมาก นั้นแสดงให้เห็นว่าการให้ความสำคัญเกี่ยวกับการทำความดีและความชั่ว เป็นประเด็นหลักเป็นสำคัญเพราะการที่คนเราจะไปสู่ที่สุขและทุกข์นั้นขึ้นอยู่กับว่า การที่เราทำสิ่งดีหรือชั่วมากกว่ากัน และคนในยุคหนึ่งมองรูปแบบของความดีและความชั่วไม่เห็นภาพมากนัก พระนาคนเสนท่านจึงยกอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับความดีชั่ว เพื่อเอื้อเพื่อต่อความเข้าใจของพระเจ้ามีลันท และยังเป็นประโยชน์แก่บุคคลรุ่นหลังที่ได้อ่านได้ศึกษาสืบมาด้วย

ดังนั้นกระบวนการถ้อยข้อมูลความหมายของการเป็นอุปลักษณะโดยการศึกษาการถ้อยจากความหมายต้นทาง ไปยังความหมายปลายทาง โดยการทำตามและทำความเข้าใจเปรียบเทียบจากความหมายข้างต้นไปสู่ความหมายเบื้องปลาย ด้วยการถ้อยทางความคิดความสัมพันธ์ทางความหมายนี้เองทำให้เกิดเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ขึ้น

บรรณานุกรม

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2536. คัมภีร์มิลินทปัญหา ฉบับแปลมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2536.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2554. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2540. มิลินทปญฺหาอรรถกถา-ฎีกา. กรุงเทพมหานคร.

พัฒน์ เพ็งพิลา. 2524. ประวัติวรรณคดีบาลี. กรุงเทพมหานคร. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกมหาวิทยาลัยรามคำแหง.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- วิชชุ เวชชาชีวะ. 2543. **แนะนำมิลินทปัญหา : ปัญญาพระนาคเสน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร. อักษรสยามการพิมพ์.
- จิตติมา จารยะพันธ์. “อุปลักษณะสงครามในชาวกีฬาในหนังสือพิมพ์ไทย,” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัชวดี ศรีลัมพ์. 2548. **เอกสารประกอบรายวิชาการระบบความหมาย ภ.603**. ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาธิตี อนุทโท. 2553. การศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณะในหนังสือพระปฐมสมโพธิ. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาลิขิต คำหงษา. 2545. ศิลปะการใช้ภาษาใน มิลินทปัญหา. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**.มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระมหาวิสิษฐ์ ปญญาวฑฒโน (กฤษวี). 2545. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอุปมาอุปไมยในมิลินทปัญหา. **วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิสิน อินทสระ. 2528. **อธิบายมิลินทปัญหา**. กรุงเทพมหานคร. สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ศุภชัย ต๊ะวิชัย. 2549. อุปลักษณะเชิงมนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สินีนากู วัฒนสุข. 2549. อุปลักษณะแสดงอารมณ์รักในเพลงไทยสากลสำหรับวัยรุ่นไทย. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุกัญญา รุ่งแจ้ง. 2548. อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ของการใช้คำว่า “ใจ” ในภาษาไทย. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุทุมพร มีเจริญ. 2542. การศึกษาความหมายเปรียบเทียบของอวัยวะร่างกายในภาษาไทย. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุษา พงษ์ชัยวิบูลย์. 2544. การศึกษาอุปลักษณะเรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อภิณัฐวัฒน์ โพธิ์सान. 2549. **ชีวิตและผลงานนักปราชญ์พุทธ**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Lakoff, G. Women. 1987. Fire, and Dangerous Thing. **What categories reveal about the Ming**. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Palmer. F.R. 1996. **Semantics**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweetser, E.E. 1990. **Form Etymological to Pargmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantics structure**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ungerer, F. and Schmid, H. -j. 1996. **An Introduction to Cognitive Linguistics**. London : Longman.